

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.121.4:341(4)

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.13>*О. В. Вересюк**orcid.org/0009-0005-9511-3343**аспірантка кафедри кримінального процесу**Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Постановка проблеми. Адвокатура, як незалежний інститут громадянського суспільства, відіграє одну із ключових ролей у забезпеченні й захисті прав людини. У той же час, як в Україні, так і за кордоном адвокати дедалі частіше зазнають загроз фізичного та психологічного характеру, професійного та інформаційного тиску. У контексті зростання кількості посягань на адвокатів особливої актуальності набуває впровадження міжнародних, у тому числі європейських, стандартів захисту адвокатської діяльності як у національне законодавство, так і у практику його застосування.

Дослідження за темою. Питання міжнародно-правового забезпечення захисту професійної адвокатської діяльності, у тому числі європейських стандартів у цій сфері, знайшли відображення у роботах П.П. Бадзелюка, Н.М. Бакаянної, С.О. Іваницького, О.О. Козлова, В.О. Святоцької, О.О. Шандули та інших дослідників.

Метою статті є дослідження європейських стандартів захисту професійної адвокатської діяльності.

Виклад основного матеріалу. В основу правового регулювання організації адвокатури та захисту адвокатської діяльності покладаються не лише положення, визначені вітчизняним законодавством, але й загальновизнані стандарти, прийняті міжнародною спільнотою [9, с. 27]. На сьогодні дотримання міжнародних, у тому числі європейських, стандартів є зобов'язанням України перед ООН, Радою Європи та Європейським Союзом (ЄС). Адаптація національного законодавства до міжнародного та імплементація міжнародно-правових стандартів у внутрішньодержавну практику є шляхами виконання цих зобов'язань [17, с. 68].

Міжнародні стандарти захисту адвокатської діяльності відображені в міжнародно-правових актах як на універсальному, так і на регіональному рівнях. Важливою групою стандартів регіонального характеру є стандарти, прийняті в межах Ради Європи.

Як слушно зазначається фахівцями, стандарти Ради Європи, а також практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) вимагають забезпечен-

ня на національному рівні перш за все професійної свободи і захисту адвокатів, оскільки саме їх незалежність і професійна компетентність слугують інструментом утвердження та захисту прав людини [16, с. 83].

Слід зазначити, що найважливіший європейський нормативно-правовий акт у сфері захисту прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [7], не містить окремих норм про захист професійних прав адвокатів – гарантовані нею права і свободи мають загальнолюдський характер.

У той же час, ЄСПЛ та прийняті ним рішення на сьогодні залишаються вагомим важелем впливу на ситуацію в питаннях забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності [2, с. 213]. Саме прецедентна практика ЄСПЛ, пов'язана із тлумаченням норм конвенції та передбачених ними прав людини, забезпечує режим посиленого захисту прав адвокатів і гарантій їхньої професійної діяльності [6, с. 27].

Практика ЄСПЛ, як правило, розглядає діяльність адвоката через призму статей 6, 8, 10 та 11 конвенції [4, с. 573]. Найбільш поширеними і актуальними для України, як свідчать дані прецедентної практики ЄСПЛ та наукових досліджень [6, с. 28-29; 13, с. 135-136; 12, с. 330-332; 4, с. 573-575], є категорії справ, які стосуються порушень таких передбачених конвенцією прав та свобод, як:

- право на повагу до приватного та сімейного життя – незаконні обшуки у помешканнях адвокатів та пов'язане з ними вилучення інформації, отриманої під час професійної адвокатської діяльності з наступним розголошенням адвокатської таємниці, таємний нагляд з боку правоохоронних органів та спецслужб;

- право адвокатів на повагу до таємниці кореспонденції, що пов'язане з правом на конфіденційне спілкування з клієнтом – перехоплення повідомлень, прослуховування телефонних ліній, приховане спостереження, перевірки службових банківських рахунків адвокатів в контексті кримінального розслідування щодо їхніх клієнтів, при-

сутність службових осіб місць ув'язнення під час зустрічей адвокатів з ув'язненими;

- право на справедливий суд, у тому числі безпідставне перешкоджання адвокату в часті у справі в якості захисника підозрюваного або представника потерпілого;

- право адвокатів на вільне вираження своїх поглядів, у тому числі критики (скарг) щодо дій суддів, висловлення думок в залі суду, публічних висловлювань;

- права на зайняття адвокатською діяльністю;

- право на повагу до власності адвоката, яка становить робоче приладдя (зазвичай, комп'ютерну техніку, носії інформації);

- право на отримання гонорару (винагороди) за професійну діяльність;

- свобода від жорстокого поводження з боку представників правоохоронних органів, у тому числі протиправного насильства;

- свобода від дискримінації за мовною ознакою.

Із ратифікацією Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прийняттям Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [14] Україна повністю визнала на своїй території компетенцію ЄСПЛ, а його практику – джерелом права. З метою забезпечення відновлення порушених прав особи (у тому числі адвокатів), додержання вимог конвенції в майбутньому, усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявлених ЄСПЛ порушень, Україна зобов'язалася вживати комплекс заходів як індивідуального, так і загального характеру, у тому числі внесення необхідних змін до законодавства та корегування практики його застосування.

Важливим стандартом захисту адвокатської діяльності стала Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи про свободу професійної діяльності адвокатів від 25.10.2000 [15] (далі – Рекомендація). Будучи прийнятою на основі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Рекомендація має на меті гарантувати незалежність адвокатів у виконанні їх професійних функцій без будь-яких неналежних обмежень, впливу, стимулювання, тиску, погроз чи втручань, а також забезпечити належне виконання адвокатами їхніх обов'язків.

Рекомендація закликає держави вживати всіх необхідних заходів для забезпечення поваги до професії адвоката, її захисту та сприяння її свободі, без дискримінації та неналежного втручання влади чи широкого загалу. Проголошено, що адвокати не повинні потерпати або опинятися під загрозою санкцій чи тиску, якщо вони діють відповідно до своїх професійних стандартів.

Важливу роль у захисті адвокатської діяльності Рекомендацією відведено професійним об'єднанням адвокатів, які, зокрема, зобов'язуються вдатися до всіх необхідних дій із захисту інтересів адвокатів у випадках: арешту або затримання адвоката; початку провадження, яке ставить під сумнів добросовісність адвоката; будь-якого розшуку адвокатів або їхнього майна; вилучення документів або матеріалів, які перебували в розпорядженні адвоката тощо.

У свою чергу, у випадках порушення адвокатами професійних стандартів Рекомендація закликає вживати до них належні заходи, включаючи притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Визначним кроком у посиленні на міжнародному рівні захисту професії адвоката, права здійснювати цю професію незалежно, без дискримінації, неправомірних перешкод або втручання, а також без нападів, погроз, переслідувань стала Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката, ухвалена 12.03.2025 та відкрита для підписання державами – членами Ради Європи [8].

Як зазначено у преамбулі до цієї конвенції, однією з причин її прийняття стала глибока занепокоєність європейської спільноти тим, що адвокати все частіше піддаються нападам, погрозам, переслідуванню і залякуванню через професійну діяльність, а також неправомірному перешкоджанню або втручанню у здійснення їхньої законної професійної діяльності.

Що стосується захисту адвокатів, то ст. 9 конвенції зобов'язує держав-учасників вживати заходів з метою недопущення: фізичного нападу будь-якої форми на адвокатів, їх переслідування або залякування; будь-якого неправомірного перешкоджання або втручання. Також, держави-учасниці зобов'язані проводити оперативне розслідування за фактом вчинення вищевказаних неправомірних дій, якщо є підстави вважати, що вони можуть становити кримінальне правопорушення.

Важливим є те, що конвенція закріплює і механізм моніторингу за додержанням державами-учасниками її положень. Згідно з Розділом III конвенції, контроль за додержанням її положень здійснює група експертів із захисту професії адвоката (GRAVO). GRAVO отримує та опрацьовує інформацію про дотримання конвенції державами-учасницями, організовує візити до держав-учасниць у співпраці з національними органами влади та, за необхідності, за допомогою незалежних національних експертів. За результатами опрацювання інформації GRAVO готує звіт і висновки щодо заходів, які вживаються державою для виконання положень конвенції. На основі звіту та висновків на адресу держави можуть бути підготовлені рекомендації щодо виконання положень конвенції, з визначенням дати подання інформації про їх виконання.

У випадку серйозних порушень конвенції, що вимагають термінового реагування, GRAVO може вимагати від держави термінового подання спеціальної доповіді про заходи, вжиті для запобігання таким порушенням.

Слід зазначити, що попри безумовну важливість цього документу, станом на цей час Україна ще не стала учасником конвенції, незважаючи на те, що її фахівці були серед розробників тексту конвенції.

Окрему групу міжнародних стандартів захисту адвокатської діяльності становлять акти, прийняті в межах ЄС. Україна наразі не є членом цього політичного об'єднання. У той же час, підписавши Угоду про асоціацію з ЄС, наша держава визнала важливість адаптації національного законодавства до законодавства ЄС, у тому числі у сфері прав людини та їх захисту, поступово досягаючи сумісності з правом (*acquis*) і стандартами ЄС у цій сфері [17, с. 69].

У зв'язку з цим, важливим, хоча й рекомендаційним міжнародним документом регіонального характеру, прийнятим в межах ЄС, є Загальний кодекс правил для адвокатів Європейського Співтовариства, прийнятий на пленарній сесії Ради асоціацій адвокатів та юридичних товариств Європи (ССВЕ) 28.10.1988 (з наступними змінами) [5]. Підкреслюючи особливу роль адвоката в суспільстві, кодекс зазначає, що на адвоката покладається цілий комплекс зобов'язань як юридичного, так і морального характеру, серед яких, зокрема, чесність і сумлінність у відносинах з клієнтом, додержання принципу конфіденційності, превалювання інтересів клієнтів перед власними інтересами та інтересами колег-юристів, недопущення конфлікту інтересів клієнтів, заборона розпорядження коштами клієнта (за виключенням дозволу з його боку), додержання правил справедливого судового розгляду, у тому числі заборона повідомляти суду явно невірогідні або невірні відомості.

Як слушно зауважується фахівцями, незважаючи на те, що цей документ не має статусу міжнародної угоди, його положення все ж таки фактично імплементовані в національне галузеве законодавство держав ЄС [1, с. 22].

Серед інших європейських стандартів захисту адвокатської діяльності слід згадати ухвалену 25.11.2006 Радою асоціацій адвокатів та юридичних товариств Європи Хартію основних принципів європейської адвокатської професії [19], яка містить перелік з десяти принципів, дотримання яких є основою права на судовий захист. Низку важливих положень щодо ролі адвокатів у здійсненні правосуддя, етичних принципів у відносинах між адвокатами та суддями сформульовано у Висновку Консультативної Ради європейських суддів

№ (2013) 16 від 15.11.2013 «Про відносини між суддями та адвокатами» [3].

В цілому, дослідниками слушно підкреслюється, що міжнародно-правові стандарти професійної адвокатської діяльності є одним з ефективних шляхів захисту прав усіх учасників правовідносин. Ураховуючи це, важливим є продовження роботи щодо імплементації положень основних міжнародно-правових актів, зокрема, документів Ради Європи та ЄС, які визначають фундаментальні стандарти адвокатської діяльності, що є загальноновизнаними в європейських країнах. До цього процесу мають активно долучатися не лише органи державної влади, а й органи адвокатського самоврядування, адже їх участь сприятиме ефективному впровадженню міжнародних принципів забезпечення належного рівня правозахисної діяльності та гармонізації національного законодавства з європейськими правовими нормами [18].

Міжнародно-правовий захист адвокатської діяльності, звичайно, не вичерпується нормотворчою діяльністю і передбачає співробітництво держав на рівні відповідних міжнародних організацій.

Організацією, що відіграє визначну роль у захисті професійних прав адвокатів на європейському континенті, є Рада асоціацій адвокатів та юридичних товариств Європи (ССВЕ). Ця організація, створена в 1960-х роках як об'єднання адвокатур кількох європейських держав, поступово перетворилася на впливову правозахисну інституцію, з якою співпрацюють такі міжнародні організації, як Рада Європи, інституції ЄС та європейські суди [18].

В умовах глобалізації та інтеграції правових систем ССВЕ виступає в якості рушійного фактору у формуванні уніфікованих стандартів адвокатської практики в межах ЄС. Найважливішими завданнями організації є захист прав адвокатів, утвердження принципу верховенства права, прав людини та демократичних цінностей [20, с. 65-67].

Процес вступу Національної асоціація адвокатів України (НААУ) до найбільшої професійної організації адвокатів в Європі розпочався 04.07.2015, коли Рада адвокатів України схвалила подання заявки та надала згоду на застосування Правил професійної етики ССВЕ (застосування цих правил є одним з критеріїв членства). Рішення про надання офіційного статусу самоврядній організації адвокатів України прийнято під час пленарного засідання ССВЕ 02.12.2016 [10]. Надалі, 25.11.2022 під час пленарної сесії ССВЕ в Брюсселі прийнято рішення про підвищення статусу НААУ в організації з члена-спостерігача на асоційованого члена [11]. Серед основних напрямів взаємодії – численні звернення ССВЕ до керівництва країни на захист прав адвокатів, надання експертної допомоги НААУ, участь у розробці проектів нормативних актів, направлення місій доповідачів.

Висновки. На тлі систематичних порушень прав адвокатів, нападів, погроз, переслідувань і залякувань, неправомірного втручання та перешкоджання у виконанні ними їхніх професійних обов'язків європейською спільнотою розроблено низку стандартів як обов'язкового, так і рекомендаційного характеру щодо захисту професійної адвокатської діяльності.

Важливою групою стандартів регіонального характеру є стандарти, прийняті в межах Ради Європи. Хоча Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року не містить окремих норм про захист професійних прав адвокатів, практика ЄСПЛ є вагомим засобом забезпечення захисту адвокатської діяльності. Визначним кроком у посиленні на міжнародному рівні захисту професії адвоката, права здійснювати цю професію незалежно, без дискримінації, неправомірних перешкод або втручання, а також без нападів, погроз та переслідувань стала Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката 2025 року.

Організацією, що відіграє визначну роль у захисті професійних прав адвокатів на європейському континенті, є Рада асоціацій адвокатів та юридичних товариств Європи, асоційованим членом якої є Національна асоціація адвокатів України.

Імплементация Україною європейських стандартів у національне законодавство та правозастосовну практику сприятиме посиленню захисту адвокатської діяльності, утвердженню верховенства права в демократичному суспільстві та ефективному забезпеченню прав і свобод людини.

Література

- Бадзелюк П. Міжнародно правові стандарти інституту адвокатури. *Visegrad journal on human rights*. 2021. № 4. С. 21-24.
- Боса І.В. Гарантії адвокатської діяльності : ознаки та механізм реалізації. *Наукові записки*. Серія: Право. 2023. Вип. 14. С. 210-215. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-210-215
- Висновок Консультативної Ради європейських суддів № (2013) 16 від 15.11.2013 «Про відносини між суддями та адвокатами». URL: <https://court.gov.ua/userfiles/KRES%20Vusnovok.pdf>
- Гайворонська В.В., Водолазкий С.Г., Микитюк О.С. Процесуальні гарантії адвокатської діяльності й деонтологічні стандарти в рішеннях Європейського суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 572-575. DOI:10.32782/2524-0374/2021-4/141
- Загальний кодекс правил для адвокатів Європейського Співтовариства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text
- Іванцова А.В. Міжнародно-правовий захист прав адвокатів. *Адвокат*. 2011. № 2 (135). С. 27-29.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
- Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката від 12.03.2025. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/mu25017>
- Можайкіна О. Міжнародно-правове регулювання адвокатської діяльності. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 3. С. 26-34. DOI: 10.31617/zt.knute.2020(110)03
- НААУ прийнято до СБЕЕ (Інфографіка). URL: <https://unba.org.ua/news/2003-naau->
- Національна асоціація адвокатів України отримала новий статус в СБЕЕ. URL: <https://unba.org.ua/news/7745-nacional-na-asociaciya-advokativ-ukraini-otrimala-novij-status-v-sseve.html>
- Начос Р. Впровадження в Україні стандартів Європейського суду з прав людини щодо адвокатської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 329-333.
- Нестерчук Л.П. Питання регулювання адвокатської таємниці країн Європейського Союзу та України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2023. № 61. С. 134-137. DOI:10.32841/2307-1745.2023.61.27
- Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
- Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи про свободу професійної діяльності адвокатів від 25.10.2000. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00302>
- Русанівська Д.Д. Розслідування втручання в діяльність захисника чи представника особи: дис. ... д-ра філософії: 081 – «Право». Київ, 2023. 260 с.
- Святоцька В.О. Міжнародні та європейські стандарти адвокатури: національний аспект. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15.11.2019). Одеса: Фенікс, 2019. С. 68-72.
- Ткачення М.В. Міжнародно-правові стандарти правового статусу органів адвокатського самоврядування. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-01-02>
- Хартія основних принципів європейської адвокатської професії. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU06301>
- Щепанюк Ю. Рада адвокатів та юридичних товариств Європи як рушій до формування уніфікованих стандартів адвокатури у праві Європейського Союзу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. № 2 (42). С. 64-68.

Анотація

Вересюк О. В. Захист адвокатської діяльності у світлі європейських стандартів. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню європейських стандартів захисту професійної адвокатської діяльності в умовах зростання кількості посягань на адвокатів, неправомірного втручання у здійснення ними професійних обов'язків, а також фізичного, психологічного та інформаційного тиску. Обґрунтовується особлива роль адвокатури як незалежного інституту громадянського суспільства та ключового елементу механізму забезпечення права на справедливий суд і ефективний захист прав людини.

У роботі проаналізовано систему міжнародно-правових стандартів захисту адвокатської діяльності, сформовану на універсальному та регіональному рівнях, з особливим акцентом на стандарти Ради Європи та Європейського Союзу. Зазначається, що хоча Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року

не містить спеціальних норм щодо професійних прав адвокатів, практика Європейського суду з прав людини відіграє визначальну роль у забезпеченні посиленого захисту адвокатської діяльності через тлумачення статей 6, 8, 10 та 11 Конвенції. Узагальнено основні категорії справ ЄСПЛ, пов'язані з порушенням гарантій адвокатської діяльності, зокрема права на справедливий суд, повагу до приватного життя, таємницю кореспонденції, свободу вираження поглядів та свободу від дискримінації.

Окрему увагу приділено аналізу Рекомендації № R (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи про свободу професійної діяльності адвокатів, а також новоприйнятої Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката 2025 року, яка закріплює обов'язок держав забезпечувати ефективний захист адвокатів від нападів, погроз, переслідувань і неправомірного втручання, а також передбачає спеціальний механізм міжнародного моніторингу за її виконанням. Проаналізовано значення документів, ухвалених у межах Європейського Союзу, зокрема стандартів Ради асоціацій адвокатів та юридичних товариств Європи.

Зроблено висновок, що імплементація європейських стандартів у національне законодавство та правозастосовну практику України є необхідною умовою посилення гарантій адвокатської діяльності, утвердження принципу верховенства права та ефективного захисту прав і свобод людини.

Ключові слова: адвокатура, адвокатська діяльність, захист адвокатської діяльності, міжнародні стандарти захисту прав людини.

Summary

Veresiuk O. V. Protection of advocacy in the light of European standards. – Article.

The article is devoted to the study of European standards for the protection of advocacy in the context of an increasing number of violations of lawyers' rights, unlawful interference in the exercise of their professional duties, as well as physical, psychological, and informational pressure. The special role of advocacy as an independent institution of civil society and a key element

in ensuring the right to a fair trial and the effective protection of human rights is substantiated.

The paper analyzes the system of international legal standards for the protection of advocacy formed at both the universal and regional levels, with particular emphasis on the standards of the Council of Europe and the European Union. It is noted that although the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 does not contain specific provisions on the professional rights of lawyers, the case law of the European Court of Human Rights plays a decisive role in ensuring enhanced protection of advocacy through the interpretation of Articles 6, 8, 10, and 11 of the Convention. The main categories of cases of the European Court of Human Rights related to violations of guarantees of advocacy are summarized, including cases concerning the right to a fair trial, respect for private life, confidentiality of correspondence, freedom of expression, and freedom from discrimination.

Special attention is paid to the analysis of Recommendation No. R (2000) 21 of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the freedom of exercise of the profession of lawyer, as well as the newly adopted Council of Europe Convention for the Protection of the Profession of Lawyer of 2025, which establishes the obligation of States to ensure effective protection of lawyers from attacks, threats, harassment, and unlawful interference, and provides for a special international monitoring mechanism for its implementation. The significance of documents adopted within the European Union, in particular the standards of the Council of Bars and Law Societies of Europe, is also analyzed.

It is concluded that the implementation of European standards into the national legislation and law enforcement practice of Ukraine is a necessary condition for strengthening guarantees of advocacy, affirming the rule of law, and ensuring effective protection of human rights and fundamental freedoms.

Key words: advocacy, protection of advocacy, international standards for the protection of human rights.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025